Kétszáz éves az MTA Könyvtár és Információs Központ – Képes összeállítás az intézmény történetéről

17.3.2026 - | Magyar Tudományos Akadémia

1826. március 17-én ajánlotta fel gróf Teleki József családi könyvtárát, mintegy harmincezer kötetet, a Magyar Tudós Társaság számára, hogy azt a nemzet művelődésének szolgálatába állítsa. Az Akadémia Könyvtára 1831-ben, az Akadémiával egyszerre kezdte meg működését. Cikkünkben az alapító adományától a modern kutatástámogatásig tekintjük át a nemzeti intézmény történetét. Az MTA KIK összeállítása.

Az MTA Könyvtár és Információs Központ alapításának körülményei a reformkor intézményteremtő, közösségi erejét tükrözik, története pedig azt mutatja meg, miként válik egy nagyvonalú magánadományból olyan közintézmény, amely a kutatás mindenkori igényeihez igazodva nyitja ki kapuit a tudósok, majd „a haza összes polgárai” előtt, és később a digitális tudományos világ felé.

A reformkori kezdet: a közösségi akarat és a Könyvtár születése

A magyar tudományos társaság gondolata már jóval a reformkor előtt megfogalmazódott: Bél Mátyás 1735-ben, majd Bessenyei György 1790-ben, Fejér György pedig 1809-ben vetette fel egy magyar tudós testület szükségességét. A döntő fordulat azonban az 1820-as években, a reformkori nyilvánosság és a nemzeti felemelkedés programjának sűrűjében következett be. 1825-ben a pozsonyi országgyűlésen gróf Széchenyi István egyesztendőnyi jövedelmét ajánlotta fel a magyar tudomány és nyelv szolgálatára. Széchenyi révén az ügy hirtelen nemcsak eszmévé, hanem végrehajtható, közös vállalássá is vált. Kezdeményezéséhez alapító társként kapcsolódtak más főnemesi támogatók is, köztük gróf Károlyi György, gróf Andrássy György és Vay Ábrahám, aminek eredményeként 1827-ben megalakult a Magyar Tudós Társaság, amely 1845-től Magyar Tudományos Akadémia (MTA) néven vált ismertté.

A könyvtár gondolata a Magyar Tudományos Akadémia történetében nem mellékszál. A tudományos és nyelvművelő célok eléréséhez szervezetten gyűjtött és hozzáférhető tudásra volt szükség. Gróf Teleki József mintegy harmincezer kötetes családi könyvtárát ajánlotta fel a létrehozandó Magyar Tudós Társaság részére, megteremtve ezzel a mai MTA Könyvtár és Információs Központ gyűjteményének alapját. Teleki nyilvános tudományos könyvtárban gondolkodott, amelyet a korszak egyik legszebb, legnagyobb távlatú megfogalmazásával „a haza összes polgárainak használatára” szánt.

Növekvő gyűjtemény

Az első évek nem palotákban kezdődtek, hanem bérelt helyiségekben és sokszor ideiglenes megoldások között. 1831-ben a Tudós Társaság a pesti Duna-soron álló, Hild József tervei szerint készült Deron-ház bérpalotájának első emeletén bérelt helyiségekben indult.

A könyvtári gyarapodás egyik jelképes pontjaként 1831. március 7-én Schams Ferenc öt saját művét ajándékozta az Akadémiának. További adományként érkezett a Batthyány család könyvtára is. A könyvek és folyóiratok száma innentől adományok, intézményi küldemények és célzott beszerzések

révén nőtt, miközben a rendezés gyakorlati feltételei: a szekrények, a jegyzékek, a pecsétek és a kölcsönzési rend kialakítása ugyanúgy történelmi jelentőségűvé váltak, mint a nagy alapító pillanatok.

Nyitó illusztráció Schams Ferenc *Buda város története* című művéből, amely egy hajóhidat ábrázol, a mai Széchenyi lánchíd elődjét Forrás: MTA KIK

Az első bérlemény szűkössége és kényelmetlensége miatt a Tudós Társaság új otthont keresett, és a Trattner–Károlyi-ház (a mai pesti belvárosban) tágasabb tere már lehetőséget adott arra, hogy az addig összegyűlt könyvanyag rendezettebben álljon fel, és a gyarapodó gyűjtemény intézményi arculata erősödjék. 1844. december 23. a folyamat egyik ünnepélyes csúcspontja, ekkor már közel ötvenezer kötetnyi állománnyal a könyvtár megnyílt a tudós közönség előtt.

Az Akadémia palotája és a nyilvánosság kitágulása

A 19. század közepén új fejezet indult. 1860-ban országos pénzgyűjtés kezdődött az Akadémia önálló épületének felépítésére, 1861-ben pályázatot írtak ki, majd 1862 tavaszán megindult az építkezés Friedrich August Stüler tervei alapján.

Az új palotába való költözést megelőzően Hunfalvy Pál főkönyvtárnok vezetésével új, egységes szakrendszer és katalógusrendszer felállítására került sor. A Könyvtár életében jelentős esemény volt 1865-ben a Könyvtári Bizottság megalakulása, melynek elnöke Toldy Ferenc, tagjai pedig Arany János, Budenz József, Horváth Cyrill, Hunfalvy Pál, Jedlik Ányos, Pauler Tivadar, Petzval Ottó és Wenzel Gusztáv lettek. 1865-ben elkészült az új akadémiai palota, és a Könyvtár is beköltözhetett. Ez az épület a Lánchíd felé forduló homlokzatával ma is az Akadémia jelképes és működő központja.

Mindeközben a gyűjteményi gyarapodás továbbra is adományokból, hagyatékokból és különleges anyagokból táplálkozott. A Könyvtár megkapta Kőrösi Csoma Sándor hagyatékát, majd 1896-ban a Goethe-gyűjteményt, amelyet állandó kiállításként a közönségnek is bemutattak. Továbbá adományként érkeztek értékes középkori héber kéziratok is, így a Könyvtár már a 19. század végén is olyan egyedülálló dokumentumokat őrzött, amelyek túlmutattak a napi használaton, a tudománytörténet és a kulturális emlékezet hosszú idejű hordozóivá váltak.

A 20. század próbái és a kutatástámogatás új szerepei

A 20. század drámai töréseket hozott a könyvtári világban is. Az első világháború idején megszakadtak a nemzetközi könyvtári cserekapcsolatok, a kiadói tevékenység szinte teljesen leállt, és az egyenletes gyarapodás lendülete megtört. Vigyázó Ferenc 17 000 könyvből álló, 1929-ben érkező hagyatéka ugyan nagyban segített a veszteségek kiheverésében, de a második világháború időszaka ismét visszavetette a fejlődést.

A háború utáni korszakban, a károk helyreállítása után a Könyvtár szerepe intézményesen is új keretet kapott. 1949-es átszervezések nyomán az akadémiai kutatómunka háttérintézményévé vált. 1950-ben pedig, a politikai átalakulással összefüggésben, az Akadémia és Könyvtára pártfelügyelet alá került, szovjet mintát követő irányítási logikával. Ugyanezekben az évtizedekben azonban szakmai értelemben új távlatok is nyíltak. 1951-ben önálló részlegként megnyílt az orientalisztikai specializációjú Keleti Gyűjtemény, amely az Akadémia palotájának földszintjén kapott helyet, és máig ott működik. 1956-ban a Könyvtár „központi könyvtár” szerepet kapott, és vezetésével kutatóintézeti könyvtárhálózat jött létre.

A korszak modernizációs irányai fokozatosan épültek egymásra. 1964-ben önálló Akadémiai Levéltár jött létre a Könyvtár osztályaként, melynek feladata az Akadémia 1949 utáni iratanyagának gyűjtése, feldolgozása és megőrzése, miközben a korábbi írásos anyagok a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében kutathatók. 1995 óta a Levéltár nyilvános levéltárként működik.

A könyvtári informatika előjelei már az 1960–70-es években megjelentek. 1969-ben tudományos adatszolgáltatási rendszer épült, és a számítógépes eszközök fokozatosan bekapcsolódtak a könyvtári munkába. 1979-ben információtechnológiai és tudományelemzési kutatórészleg alakult, 1981-ben pedig Magyarországon elsőként indult számítógépes téma- és idézettségfigyelés, valamint a hozzá kapcsolódó tudománymetriai szolgáltatás.

Önálló könyvtárépület és a digitális korszak mindennapjai

A feladatkör bővülése és az állomány növekedése az 1960-as évektől egyre sürgetőbbé tette az önálló könyvtárépület meglétét. Több terv után végül az Akadémia egykori bérháza, az eredetileg 1863–64-ben épült Arany János utcai épületrész alakult át könyvtárrá 1985 és 1988 között, majd 1988 novemberében megnyílt az olvasók előtt. A speciális gyűjtemények továbbra is az Akadémia palotájában maradtak.

A következő évtizedekben a könyvtári munka az internet és az információtechnológia hatására világszerte átalakult, és ez a változás a könyvtárban is mérhető fordulatot hozott. 1992-ben elindult az online katalógus, amely a feltárás és a hozzáférés új formáját teremtette meg, és egyre több elektronikus tartalom vált meghatározóvá. A megszokott könyvtári alapszolgáltatások mellett (mint például az olvasótermek működése, a kölcsönzés és a könyvtárközi kölcsönzés lehetősége, a helyben végezhető másolás és digitalizálás) egy több mint 32 000 dokumentumot magában foglaló mikrofilmes gyűjtemény, valamint egy 2010-es országos projekt részeként létrehozott digitális képkönyvtár kutathatósága is a szolgáltatások számát gyarapítja. A könyvtári tér és a digitális infrastruktúra összefonódása ugyanazt a nyilvános elérhetőséget szolgálja, amely az alapításnál is jelen volt, csak a kor eszköztárával.

Országos programok és nemzetközi jelenlét: a nyílt hozzáférés logikája

A 21. században a Könyvtár küldetése egyre inkább országos, sőt nemzetközi hatókörű szolgáltatásokban is megmutatkozott. A 2000-es évek végén megjelent a nyílt hozzáférés intézményi szemlélete. 2008-ban létrejött a REAL repozitórium, amely a tudományos tartalmak megőrzését és hozzáférhetővé tételét szolgálja, és mára már 317 590 digitális dokumentumot tartalmaz. Ugyancsak a 21. századi mérföldkövek közé tartozik, hogy 2009-ben Bolyai János *Appendix*ének első kiadása, amelyet a Kézirattár őriz, és 2015-ben egy Eötvös Loránd nevéhez kötődő, 1928-as ingaműszerrajz (a torziós inga metszete) felkerült az UNESCO-listára.

2012-ben két nagy program indult, amelyek az Akadémia felügyelete alatt, a Könyvtáron belül önálló részlegként működnek. Az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program az elektronikus adatbázisokhoz való hozzáféréssel támogatja a felsőoktatást és a kutatást. 95 adatbázis érhető el több mint 160 kormányzati és nonprofit szektorhoz tartozó tagintézmény számára. A másik országos kezdeményezés a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT), azaz a nemzeti tudományos bibliográfia, amelynek célja a többfunkciós nemzeti bibliográfiai adatbázis felépítése. A két program elindulása névváltozást is indokol: a korábbi Akadémiai Könyvtár neve ekkor módosult a mai formára, MTA Könyvtár és Információs Központra.

A kutatástámogatás további rétegeként DOI-azonosítót biztosít a Könyvtár magyar

folyóiratcikkekhez, disszertációkhoz, konferenciakiadványokhoz, dokumentációkhoz és nyilvános kutatási adatokhoz. A Tudománypolitikai és Tudományelemzési, Tudománymetriai Osztály elemzéseket és adatokat szolgáltat az akadémiai döntéshozóknak és értékelő testületeknek, valamint olyan szervezeteknek, amelyek szakmai vizsgálatokat és adatszolgáltatást igényelnek. Végül a nemzetközi láthatóság egyik kiemelt mozzanataként 2023-ban a könyvtár vendéglátója volt a LIBER éves európai konferenciájának: az eseményen 500 résztvevő vett részt 420 intézmény képviseletében.

A bicentenárium üzenete

200 év adományozói hagyományát folytatva, 2025-ben Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt adományozott a Könyvtár 200. születésnapjára. A válogatás, amelyben 55 ősnyomtatvány (1501 előtti) kiadvány is található, a *Collectio Rozsondaiana* néven került be a Könyvtár gyűjteményébe.

A Könyvtár, küldetéséhez híven, megóvja a becses gyűjteményt a jövő generációi számára, valamint az állomány megőrzése mellett biztosítja a hozzáférést a kutatók és a nyilvánosság számára is. Az alapításkor megfogalmazott akadémiai eszme és a nyilvánosságeszmény „a haza összes polgárainak használatára” előbb a 19. század kapunyitásaiban, majd a 20. század kutatói háttérszerepében, végül a 21. század digitális és országos szolgáltatásaiban talált új formára.

A bicentenárium ünnepe ezért nem pusztán évforduló, hanem egyfajta közös emlékezés és jövőbe nézés: annak felismerése, hogy a tudományos tudás akkor él igazán, ha egyszerre van biztonságban és mozgásban, megőrizve és megosztva, rendben tartva és újraértelmezve, a kutatóasztalnál és a nyilvánosság terében egyaránt.

Az MTA KIK összeállítása

https://mta.hu/mta_hirei/az-mta-konyvtar-es-informacios-kozpont-tortenete-115219